

Тања КОЈИЋ

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ У ХХИ ВИЈЕКУ

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(*Мий, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског*.
Ур. Светлана Шеатовић и Бојан Чолак. Београд: Институт за
књижевност и уметност; Требиње: Дучићеве вечери поезије,
2023, 554 стр.)

Зборник радова *Мий, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског* је двадесети осми колективни подухват у едицији *Поетичка истраживања*, настао као плод сарадње научног одјељења *Поетичка модерне и савремене српске књижевности* Института за књижевност и уметност из Београда и манифестације Дучићеве вечери поезије из Требиња. Резултат је научне конференције одржане 6. и 7. априла 2022. године, подстакнуте идејом да се стваралачки опус Милоша Црњанског сагледа из новог угла, као и да се преиспитају већ постојећа мјерила и вриједности Црњансковог pjesничког дјела.

Први зборник Института за књижевност и уметност посвећен стваралаштву Милоша Црњанског појавио се прије нешто више од 50 година – *Књижевно дело Милоша Црњанског*, уредника Предрага Палавестре и Светлане Радуловић (1972), након њега услиједио је зборник *Милош Црњански: теоријско-естетички приступ књижевном делу*, уредника Милослава Шутића (1996), а потом и зборник *Милош Црњански: поезија и коментари*, уредника Драгана Хамовића (2014). Зборник *Мий, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског* представља четврто по реду колективно издање Института за књижевност и уметност о дјелу једног од најоригиналнијих гласова у српској књижевности ХХ вијека. Зборник од 554 странице приредили су Светлана Шеатовић и Бојан Чолак, који су двадесет и два прилога учесника скупа организовали у шест прегледних цјелина.

Зборник отвара уводни текст Јована Делића „Општи поглед на поезију Милоша Црњанског“. У првом дијелу текста аутор разматра Црњансков однос према pjesничкој традицији, како националној (Јакшић, Радичевић, Костић, Његош), тако и свјетској књижевности (Одисеја, Дон Кихот, Мигел де Унамуно, Данте, Микеланђело, Ђако-

мо Казанова), затим Црњанскове преводачке и антологичарске амбиције усмјерене ка поезији старе Кине и Јапана, у којима потцртава програмске, (ауто)поетичке, превратничке моменте. Аутор сагледава и Црњансков однос према античком и западноевропском наслијеђу, након чега се посвећује Црњанском антологичарском раду у којем проналази аутопоетичке моменте. Посљедњи дио рада посвећен је главним тематско-мотивским и поетичким одликама збирке *Лирика Ишјаке*. Рад Слађане Јаћимовић „Повратак себи. Затварање круга у манифестима Милоша Црњанског“ говори о полемичкој тензији између предратне и поратне генерације, коју ауторка уочава у свим програмским текстовима младог Црњанског. Закључује да се у првим манифестима Црњански читаоцима обраћа с позиције *ми*, док се тај тон у текстовима који садрже програмско-поетичке елементе током година мијења, па тако у другој половини треће деценије 20. вијека ауторка примјећује другачије тенденције и сензибилитет, гдје пјесничко *ми* Црњански замјењује личном позицијом разочараног писца. У фокусу рада Јелене Панић Мараш „Дијалог са самим собом: *Ишјака и коменџари*“ је Црњансково хибридно остварење из 1959. године, којем ауторка приступа као наративном тексту, поетичком штиву и литерарном остварењу. Ауторка препознаје игру временских димензија на линији прошлост-садашњост, као и напетост између лирског и биографског *ја*, које своје разрешење проналази у поеми *Ламенти над Београдом*. И студија Бојана Јовића „Песнички хронотоп(и) Милоша Црњанског“ говори о преплитању временских и просторних равни, о наглашеној хронотопској обиљежености пјесништва Црњанског од самих почетака до позног поетског дјела. Аутор указује да преплитањем душевних и тјелесних области Црњански усложњава однос према времену и простору. О простору Медитерана и Јадрана, њиховој симболици, митској и културолошкој улози у поезији Милоша Црњанског можемо читати у раду „Медитерански хоризонти у поезији Милоша Црњанског“ Светлане Шеатовић. Срж овог рада чини питање завичаја и завичајности, родног и изабраног (другог завичаја). У раду се мапира путања живота и поезије Медитеранца по избору од 1912. и 1913. године у Опатији и Ријечи, па све до путовања у Италију, у јесен 1969. године.

У фокусу истраживачке пажње другог дијела зборника је уводни циклус „Видовданске песме“ збирке *Лирика Ишјаке* (1919). У студији „Поезија и револуција: ’Видовданске песме’ Милоша Црњанског“ Бојан Чолак показује да се тешко у вези с уводним циклусом *Лирике Ишјаке* може говорити о пацифизму и његовим карактеристикама. Аутор указује на то да је прије ријеч о ратној реторици, ангажованој поезији, политичком активизму и праћењу основних начела анархистичке идеологије. Анализирањем односа модерне и традиционалне елегике кроз испитивање новина и жанровских обиљежја тзв. *модерниситичке елегије* или *антиелегије* бави се Дуња Душанић

у раду „Робови сте док имате суза: елегија, рат и традиција у раној поезији Милоша Црњанског“. Поред тога, ауторка у раду преиспитује и досадашња тумачења Црњансковог односа према књижевној и националној традицији. Црњансков однос према књижевној традицији остварен посредством традиционалних пјесничких жанрова *химне* и *оде* предмет је рада „Милош Црњански и традиционални пјеснички жанрови: химна и ода“ Горана Радоњића. Аутор указује да Црњански посредством жанрова химне и оде открива њихово универзално значење, али и субверзивни потенцијал. На примјеру пјесама „Химна“ и „Ода вешалима“, аутор показује да Црњански у свом дјелу жанрове химне и оде реafirмише и ревитализује. За разлику од претходних студија прилог Корнелија Кваса „Симболи и гротеска у песми ‘Гротеска’ Милоша Црњанског“ поезију Црњанског види и тумачи у складу с досадашњом критиком која је њу препознала као антиратну. Аутор у овом раду истиче да се Црњански бунтовнички опире идеализацији рата и митологизацији историје и да пјесма „Гротеска“ говори о отпору свакој идеологији која доноси разарање и смрт.

Средишњи, трећи дио зборника, посвећен је митолошким, хришћанским, еротским и родним мотивима у поезији Милоша Црњанског. Трећу цјелину отвара студија Јелене Марићевић Балаћ „Митолошки аспекти у поезији Милоша Црњанског“ у којој ауторка наизглед разуђене митолошке аспекте у поезији Црњанског анализира кроз Дионисов култ користећи се компаративним приступом. Ауторка препознаје да у својој поезији Црњански сублимише авангардни и модернистички однос према миту с циљем да обнови колектив. Рад Марка Радуловића „Хришћански мотиви у поезији Милоша Црњанског“ тежи да да одговор на питање у каквом је односу поезија Црњанског с традицијом религиозног израза. Аутор долази до закључка да се хришћански симболи јављају у троструком виду у свим периодима стваралаштва, а истовремено указује на месијански карактер пјесничког субјекта и тенденцију Црњанског да дослиједно преображава хришћанске симболе задржавајући спољашњи вид, али дајући им сасвим другачије значење. Поткрепљен теоријским уводом, рад Катарине Пантовић „Тужно мушко и Мизера: Родно читање *Лирике Ишаке*“ нуди свјеже читање *Лирике Ишаке* Милоша Црњанског. У тексту се пјесме из ове збирке разматрају кроз механизам родног кодирања мушког јунака и женске фигуре у констелацијама карактеристичним за експресионистички покрет, односно модерну. Посебна пажња усмјерава се на циклусе *Нове сенке* и *Стихови улица* који пружају већи увид у нијансираност маскулинитета лирског јунака. И текст Слађане Илић „Еротика у поезији Милоша Црњанског: антрополошки поглед на мушкарца“ настоји да до суштине лирског субјекта дође испитујући његов однос према женском принципу на пољу еротике. Ауторка посебно издваја пјесму

„Гардиста и три питања“ у којој види разоткривање мушких жеља и истински доживљај жене, а која проблематику мушко-женских односа у стваралаштву Милоша Црњанског чини инспиративном.

Научни радови окупљени у четвртом дијелу зборника пружају цјеловит поглед на теме завичаја и туђине у дјелима Милоша Црњанског. Текст Зоране З. Опачић „Киркин завичај у *Ишаки и коменџарима* Милоша Црњанског“ говори о слојевитом односу Црњанског према завичају и туђини у збирци *Ишака и коменџари*. Ауторка указује на вишеструку симболику воде, која се показује као флуидни медијум којим се исказује мисао о смрти, пролазности и завичајности. Успостављање надзавичајног конструкта, те коначног умирења антагонизама између измаштаног и стварног ауторка препознаје у визији *Сердие*. Студија Александре Секулић „Завичај Црњанског: традиција и индивидуални таленат у критичкој рецепцији“ настоји да прикаже развојни ток херменеутике завичаја и однос критичке свијести како у XX вијеку, тако и данас према завичајном дискурсу у поемама Милоша Црњанског. Ауторка са становишта завичајног симболичког резервоара препознаје природу и опсег модерности Црњанског. Ранко В. Поповић у раду „Емигрантске поеме Милоша Црњанског: Носталгија у *Ламенију над Београдом* и *Роману о Лондону*“ прави аналитички осврт на поему *Ламениј над Београдом* и *Роман о Лондону*, који види као веома дугу и болну поему о муци странствовања. У фокусу рада су теме завичајности, странствовања, завичајне чежње, односно носталгије.

Пети дио зборника чине три текста компаративног приступа. У прва два рада води се поетски дијалог с дјелом Мирослава Крлеже и Иве Андрића, док се у трећем раду фокус усмјерава на поређење збирке *Лирика Ишаке* и истоимене радио-адаптације. Пету цјелину зборника отвара рад Горана Коруновића „Слике природе у поезији Милоша Црњанског и Мирослава Крлеже“. Аутор успоставља поредбену везу између српског и хрватског пјесника и њихових лирских остварења које затиче у послијератном епохалном тренутку. Компаративном анализом слика природе у раној лирици Црњанског и Крлеже аутор тумачи књижевноумјетничке поступке обликовања природе. У тексту „Лирика Милоша Црњанског и рано дело Иве Андрића“ Александра В. Пауновић на темељу модернистичког дијалога који међу собом заснивају пјесничка збирка *Лирика Ишаке* (1919) и рана лирска проза *Немири* (1920) пропитује концептуалност послијератне књижевности, при чему посебну пажњу посвећује модернистичком разумијевању побједе и искуству замора пост/револуционарног. Јелена Јовановић у раду „Путеви и беспућа: о песничком субјекту Милоша Црњанског у трансмедијалном кључу“ бави се природом и трансформацијом комплексног пјесничког субјекта у радио-адаптацији *Лирике Ишаке* (2013, Радио Београд), рађене по мотивима из истоименог дјела Милоша Црњанског.

Радовима који тематизују вербализам и стилистичку анализу Црњансковог пјесничког дјела отпочиње посљедња цјелина зборника. Сања Париповић Крчмар поводом јубилеја есеја *За слободан стиш* у тексту „Сто година од Црњансковог вербалистичког прогласа“ указује на важност Црњансковог манифестног апологирања нове стиховне структуре и сумира кључне текстове о вербализму, који су настајали из пера Црњанских претходника и сљедбеника. Александар В. Милановић у раду „Поетички контекст поетизма *ле-йрш* Милоша Црњанског“ анализира поријекло, значење и функцију лексеме *ле-йрш*, коју у *Лирици Ишаке* проналази на два мјеста. Аутор говори о интертекстуалној вези с поезијом српског романтизма (Змај, Јакшић), као и промјени поетске функције пјесничког индивидуалног неологизма. Рад Соње Миловановић „Рецепција *Лирике Ишаке* Милоша Црњанског из стилистичког угла“ прати рецепцију *Лирике Ишаке*, стављајући акценат на њен стилски аспект. У раној лирици Милоша Црњанског ауторка препознаје три концепције стила – стил епохе, стил дјела и стил писца.

Ове године навршава се пуних 130 година од рођења Милоша Црњанског, једног од највећих, ако не и највећег српског писца XX вијека. Овом колективном монографијом њему је исказана почаст, па је тако постао једини српски писац коме је Институт за књижевност и уметност посветио чак четири зборника, а коначно се појавио и у едицији *Поетичка исцраживања* чиме је укључен у наш поетички антологијски избор. Зборник *Мити, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског* активирао је критички дискурс о лирском дјелу и наслијеђу модерног српског Одисеја у књижевном, језичком, културном и друштвеном контексту. Сходно задатој теми, проблемском тролисту, радови у зборнику пружају осврт на читав пјеснички опус Милоша Црњанског, као и на одређене тематске и мотивске комплексе, попут његових пјесничких хронотопа, пјесничког субјекта, медитеранских хоризоната, симболике мора, религиозних мотива, еротике, елегијског импулса, митологије. У средишту интересовања аутора наша су се дјела као што су *Ишака и коменџари*, *Роман о Лондону*, пјеснички циклус „Видовданске песме“, поеме *Сердиа*, *Ламени над Беотрагом*, уз неизоставне програмске текстове и есеје. Поезија је тумачена и компаративно у односу на рану прозу и поезију Андрића и Крлеже. Пјесме су читане и с формално-стилског аспекта, као и из перспективе родних студија. Двадесет и два рада свјежином свог приступа нуде важна и подстицајна читања Црњансковог пјесничког и прозног дјела, као и занимљиве увиде о животним и политичко-историјским приликама. Колективна монографија *Мити, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског* помјерила је за корак даље проучавање Црњанскове поезије, рекапитулирала је и новим сазнањима допунила досадашње ставове о пишчевој поетици у цјелини, указала на дијалогичност и његову актуелност данас и инспирисала будућа истраживања његовог пјесничког дјела.